MOIRELE ÎN COLONIILE GRECEȘTI DE PE ȚĂRMUL VESTIC AL PONTULUI EUXIN. CULT, REPREZENTARE ICONOGRAFICĂ ȘI CREDINȚE POPULARE

*Remus Mihai Feraru**

Cuvinte cheie: Moire, Afrodita, cult, credință populară, colonii
Keywords: the Moirai, Aphrodite, popular faith, colonies

Moirele (*Μοῖραι*), cunoscute și sub numele latin de Parce (*Parcae*), sunt divinităţi feminine legate de cadrul existenţei umane. În tradiţia Greciei antice, Moirele erau percepute de obicei ca puteri divine care veghează asupra destinului omului de la naștere și până la moarte. Însă, aceste divinităţi prezintă un profil complex, având atribuţii multiple și destul de greu de sesizat.

Însuși numele de Moire, care trimite la μοῖρα, „parte, lot”[1], indică faptul că în procesul nașterii, Parcele veghează asupra „părţii” care îi revine fiecăruia[2]. „Când este vorba despre o ființă umană, *partea* în chestiune este marcată de condiţia muritoare a noului născut și se prezintă mai ales ca *segmentul vieţii* care îi este atribuit, cu un început, nașterea și un sfârșit, moartea. Moirele vegheză la respectarea acestor limite, care sunt inerente ciclului vieţii”[3]. În poemele homerice, substantivul comun *moira* evocă „moartea” („lotul care este moartea”) și „destinul” muritor al oamenilor[4]. Imaginea *moira*-ei neîndurătoare care pune stăpânire pe un individ devine una dintre cele mai utilizate reprezentări ale morţii în poezia greacă și în epigramele funerare[5].

* Universitatea de Vest din Timișoara, b-dul Vasile Pârvan, 4, e-mail: remusferaru@yahoo.fr

1 Termenul μοῖρα derivă de la verbul μείρομαι, „a împărţi”. În sens etimologic, μοῖρα are sensul de *parte atribuită fiecăruia, lot*, de unde *soartă*, *destin* și câteodată *moarte*, voir Chantraine, *DÉ*, III, (1974), 679, nº 2.

2 Pirenne-Delforge, Pironti 2011, 95.

3 Pirenne-Delforge, Pironti 2011, 96.

4 Homer, *Iliada* (1999), III, 101; IV, 517; XVI, 849, 853; XVIII, 119; XXI, 110; *Odysseia* (2012), II, 100; vezi și Dietrich 1967, 90.

5 Pentru un studiu recent cu privire la „imaginarul destinului” în poezia arhaică, vezi Mackowiak 2010, 9–49. Moirele sunt omniprezente în epigramele funerare grecești, în calitate de „agenţi ai morţii”, vezi Feraru 2006, 199–201.

1. Tradiţii cu privire la originea, genealogia și natura Moirelor

Izvoarele literare transmit diferite tradiţii cu privire la originea, genealogia și natura Moirelor. În poemele homerice, Μοῖρα apare ca o personificare a zeiţei destinului și a morţii[6]. Homer vorbește despre o singură Moira și despre „Torcătoare" (*Klôthes*) care torc destinul unui om la naşterea lui[7]. În epopeile homerice, Moirele sunt menţionate o singură dată la plural: într-un pasaj din *Iliada*, ele apar ca divinităţi care i-au înzestrat pe muritori cu capacitatea de a îndura nenorocirile[8]. Încă din poemele homerice, aceste zeiţe sunt asociate atât cu naşterea, cât și cu moartea unui individ: în momentul morţii, oamenii nu fac decât să se supună la ceea ce Moira sau „Torcătoarele" (*Klôthes*) au tors pentru ei cu ocazia naşterii[9]. Cu alte cuvinte, Moirele torc firul vieţii fiecărui om de la început până la sfârșit.

Theogonia lui Hesiod ne transmite o dublă genealogie a Moirelor. Fiecare genealogie ilustrează aspecte ale puterii Moirelor. În prima genealogie, Moirele trec drept fiicele Nopţii; ele apar alături de puterile divine justiţiare și răzbunătoare, precum Nemesis și Kerele[10]. În a doua genealogie, Moirele sunt prezentate drept fiicele lui Zeus și ale zeiţei Themis, puterea divină a normei[11]. Themis reprezintă personificarea ordinii lucrurilor, stabilită prin intermediul legii și justiţiei. „Întrucât noţiunea de *normă* acoperă ceea ce grecii înţelegeau prin cuvântul *themis*, unirea cu zeiţa Themis va legitima domnia lui Zeus, plasând regatul său sub semnul *normei*"[12]. În această a doua familie, Moirele au ca surori pe Hore (*Hôrai*), zeiţe care veghează la circumstanţele propice pentru înflorirea vieţii sub toate formele sale[13]. Hesiod precizează numele celor trei Moire care torc firul vieţii fiecărui om de la naştere până la moarte; cele trei zeiţe veghează împreună asupra destinului oamenilor: Klotho („Torcătoarea") cea care toarce firul vieţii lor, Lachesis („Cea care împarte"), adică „cea care veghează la atribuirea sorţii" și Atropos („Cea neînduplecată"), cea care taie firul vieţii lor[14].

Cele două genealogii se articulează una pe cealaltă pentru a exprima

---

6 Prin gura lui Homer, personajele din epopeile homerice, vorbesc despre „moira cuiva", „moira lor" sau despre „moira zeilor", în acest sens vezi, Homer, *Iliada* (1999), XV, 117 sau *Odysseia* (2012), III, 269.

7 Homer, *Iliada* (1999), XXIV, 209–210 (*Moira*); *Odysseia* (2012), VII, 195–198 (*Klôthes*); cf. Homer, *Iliada* (1999), XX, 127 (*Aisa*).

8 Homer, *Iliada* (1999), XXIV, 44–49.

9 Homer, *Iliada* (1999), XX, 127–128; XXIV, 209–210; *Odysseia* (2012), VII, 197.

10 Hésiode, *Théogonie* (1993), 217–224.

11 Hésiode, *Théogonie* (1993), 901–906.

12 Pironti 2009, 15.

13 Ferrari 2003, 439–440 (*s.u.* Hore).

14 Hésiode, *Théogonie* (1993), 905–906.

prerogativele atribuite Moirelor. „Puterea lor normativă este exprimată prin relaţia cu sfera lui *themis*, iar legătura lor cu promovarea şi regularizarea ciclului vieţii prin înrudirea cu Horele. În schimb, locul lor în genealogia nocturnă semnalează aspectul necesar şi redutabil al puterii Moirelor care nu sunt doar însărcinate să promoveze ordinea lucrurilor, ci şi să o garanteze şi să o restabilească dacă a fost violată”[15].

În alte izvoare, Moirele sunt prezentate fie ca fiicele Haosului[16], fie ca fiicele lui Ouranos şi ale Gheei[17]. Însă, Parcele rămân fiicele Nopţii atât pentru Eschil[18], cât şi în tradiţia orfică[19].

Un poem liric anonim este foarte util pentru a contura originea, caracterul şi atribuţiile Moirelor. Este vorba despre o rugăciune către Moire: „Ascultaţi, Ursitoarelor, voi care, dintre zei, sunteţi aşezate cel mai aproape de tronul lui Zeus, şi care toarceţi cu suveicile foarte rigide desene nenumărate şi de neocolit pentru felurite planuri. Aisa, Klotho şi Lachesis, creaturi cu braţe frumoase, fiice ale Nopţii, ascultaţi rugăciunile noastre, voi uraniene (celeste) şi chthoniene (pământeşti), o prea temute puteri, (...)”[20]. Acest poem prezintă elemente comune cu genealogiile Moirelor transmise de către Hesiod. În timp ce Hesiod recurge la genealogie pentru a sublinia relaţia Moirelor cu Zeus, autorul imnului exprimă o idee asemănătoare, subliniind proximitatea zeiţelor prin raport cu Zeus. Cele trei zeiţe, Klotho, Lachesis şi Aisa, care sunt apropiate de Zeus, sunt invocate în poem ca fiice ale Nopţii. Poetul anonim exaltă puterea Moirelor, invocându-le în calitatea lor de divinităţi, în acelaşi timp uraniene şi chthoniene.

O tradiţie transmisă de către poetul Epimenide le prezintă pe Moire drept fiicele lui Kronos şi surorile Afroditei şi ale Eryniilor[21]. Această tradiţie care evocă asocierea Moirelor cu Afrodita este confirmată de către Pausanias; acesta din urmă citează o inscripţie gravată pe un stâlp hermaic care o desemnează pe Afrodita *Ourania* ca cea mai vârstnică dintre Moire: „(...) şi inscripţia semnalează că Afrodita *Ourania* este cea mai vârstnică dintre cele care se numesc Moire”[22]. Interpretarea textului inscripţiei citate de către Pausanias a făcut obiectul controverselor între cercetători. S. Eitram justifica asocierea Moirelor cu Afrodita „prin sarcina Moirelor de a veghea asupra căsătoriei, datorie care îi

---

15 Pirenne-Delforge, Pironti 2011, 98.

16 Quintus Smyrnaeus 1984, III, 756–757.

17 *Orph. frag.*, 57 Kern.

18 Aesch., *Eum.*, 169–172.

19 *Hymn. Orph.*, 59, 1.

20 Furley, Bremer 2001, 63–64.

21 Épiménide 3 B 19 Diels-Kranz (I, p. 36) citat de schol. la Sofocle., *Œdedipe à Colonos*, 42 *apud* Pironti 2009, 24, n. 50.

22 Paus. I, 19, 2: „(...) τὸ δὲ ἐπίγραμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλουμένων Μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην”.

revine și Afroditei *Ourania*"[23]. Erika Simon, la rândul ei, se bazează pe o tradiţie transmisă de către Epimenide care o prezintă pe Afrodita drept sora Moirelor[24]. În opinia ei, această legătură între Moire și Afrodita poate fi justificată prin învestirea Moirelor cu unele atribuţii care aparţin prin excelenţă Afroditei, printre care figurează și aceea de protectoare a căsătoriilor. Aceeași E. Simon amintește că în credinţele populare grecești moderne, Moirele trec drept divinităţi ale fertilităţii femeilor, atribuţie care îi revine prin excelenţă Afroditei[25]. S. Settis consideră că această juxtapunere a Moirelor și Afroditei face referire la o simbolistică cosmologică care atestă, odată mai mult, caracterul celest al Afroditei *Ourania*[26]: în *Imnurile orfice*, Afrodita *Ourania* este stăpâna celor trei Moire și mama Necesităţii[27].

În concluzie, diferitele tradiţii mitologice prezintă Moirele mai ales ca divinităţi chthoniene ale destinului. Încă din epoca arhaică, atribuţiile Moirelor cu privire la destinul oamenilor privesc nu doar moartea și naașterea, ci și etapele care marchează existenţa umană precum căsătoriile și naașterile[28]. Însă nu se poate afirma de o manieră tranșantă că aceste din urmă atribuţii ar fi rodul unei dezvoltări secundare a figurii Moirelor pornind de la pretinsa lor funcţie originală de zeiţe ale morţii, precum susţine G. B. Dietrich[29]. Dimpotrivă, poemele homerice și Theogonia lui Hesiod, cele mai vechi mărturii de care dispunem cu privire la Moire, pledează în favoarea unui profil complex inerent acestor divinităţi încă de la apariţia lor[30].

2. Atestarea cultului Moirelor în coloniile vest-pontice

În coloniile vest-pontice (Fig. 1), la fel ca în toată lumea greacă[31], dovezile cu privire la cultul Moirelor sunt puţin numeroase. La Naulochos[32] (modernul

---

23 Eitrem 1932, col. 2472.

24 Épiménide 3 B 19 Diels-Kranz (I, p. 36).

25 Simon 1959, 46–55.

26 Settis 1966, 131–134.

27 *Hymn. Orph.*, 55, v. 3: „μῆτερ Ἀνάγκης"; v. 5: „κρατέες τρισσῶν μοιρῶν".

28 Pironti 2009, 17.

29 În opinia lui Dietrich 1967, 85–87, competenţele Moirelor cu privire la căsătorii și naașteri ar fi secundare și derivate, întrucât, la origine, aceste zeiţe erau exclusiv divinităţi ale morţii. Cu alte cuvinte, sfera de acţiune a Moirelor se va extinde treptat prin acumularea de noi competenţe.

30 Pentru conturarea profilului complex al Moirelor și ilustrarea atribuţiilor acestor divinităţi, se poate consulta articolul relativ recent al lui Pirenne-Delforge & Pironti 2011, 93–114.

31 Pentru cultul Moirelor în lumea greacă, vezi, Pirenne-Delforge, Pironti 2011, 103–109; pentru relaţia dintre Moire și Afrodita, vezi Pirenne-Delforge 1994, 70–71.

32 Naulochos numit de către romani *Templum Iovis* (astăzi Obzor, în Bulgaria) a fost un *polichnion* întemeiat de către Mesambria la o dată necunoscută, Strabon (1989), VII, 6, 1; Plinius, *Naturalis Historia* (2001), IV, 11, 45; vezi și Avram *et alii* 2004, 930 (*s.u.* Naulochos).

Obzor, în Bulgaria), situat la sud de Odessos, un oarecare Pithon a consacrat o dedicaţie în cinstea Moirelor numite „Salvatoare", pentru sănătatea lui şi a copiilor săi[33]. Se pare că cultul Moirelor este atestat la Tyras şi la Panticapaion, precum o dovedesc două reliefuri votive consacrate Moirelor, descoperite în aceste două cetăţi[34].

Existenţa cultului Moirelor poate fi dedusă la Istros pe baza atestărilor epigrafice a antroponimelor teoforice Μοιρόδωρος şi Μοιρώ care derivă de la numele zeiţelor destinului[35]. Singura dovadă certă cu privire la existenţa cultului Moirelor la Istros o constituie o ediculă votivă dedicată celor trei Moire, care a fost descoperită în 1966 în apropiere de intrarea în *naos*-ul templului Afroditei. Această ediculă a fost săpată într-o bază de coloană ionică şi este formată din doi pilaştri dorici fixaţi pe o bază îngustă, care susţin un epistil şi o cornişă înaltă, decorată cu o frumoasă modenatură[36] (Fig. 2). O inscripţie votivă, datată după forma literelor în prima jumătate a secolului al III-lea î. Hr., a fost gravată pe epistil; este vorba despre o dedicaţie în cinstea Moirelor consacrată de către o anume Gykeia, fiica lui Dionysios: „Gykeia, fiica lui Dionysios, / soţia lui Theophilos, fiul lui Theodotos, închinare Ursitoarelor "[37].

Edicula încadrează un relief votiv care le reprezintă pe cele trei Moire, aşezate una lângă cealaltă şi îmbrăcate în acelaşi fel: cu un *himation* care le acoperă capul şi care coboară până la genunchi şi cu un *chitôn* lung. În mâna dreaptă, Moirele ţin o fială. Însă există o diferenţă între cele două zeiţe laterale, care îşi sprijină mâna stângă pe genunchi, ţinând un atribut imposibil de identificat, şi zeiţa centrală care îşi ridică mâna stângă, ţinând, la rândul ei, un atribut imposibil de identificat pe acest relief (Fig. 2)[38]. Pe baza analogiilor între relieful histrian şi un alt un relief descoperit la Panticapaion, care prezintă o compoziţie iconografică asemănătoare, însă mult mai clară, Maria Alexandrescu-Vianu consideră că zeiţa centrală reprezentată pe relieful de la Istros ţine în mâna stângă o floare, care este un atribut obişnuit al Afroditei; această divinitate este identificată de către ilustra savantă română cu „zeiţa frumuseţii "[39]. În plus, având în vedere faptul că acest relief fusese depus în templul Afroditei, *Moira*

---

33 *IGB*, I², 305(4): „*Μοίραις Σωζούσαις* Ṭίθων Πάρμει / ὑπ[ὲ]ρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν τέκνων χαριστήριον"; J. et L. Robert, *BÉ*, 1968, 487, nº 366.

34 Relieful consacrat Moirelor descoperit la Tyras este păstrat fragmentar şi datează din secolul I d. Hr., vezi Bordenache 1969, 39; în acest sens, vezi Alexandrescu-Vianu 1997, 22, n. 45 (*non vidi*).

35 Voir *ISM*, I, Index, *s.u.* Μοιρόδωρος, Μοιρώ (8 noms); Chiekova 2008, 267.

36 Alexandrescu-Vianu 2000, 138, nº 193, Pl. 78; Bordenache 1969, 38–39, nº 60, Pl. 27; Bordenache 1967, 147–149.

37 *ISM*, I, 114: „Γύκεια Διονυσίου θυγάτηρ / Θεοφίλου γυνὴ τοῦ Θεοδότου, Μοίραις".

38 Alexandrescu-Vianu 2000, 138; Bordenache 1969, 39.

39 Alexandrescu-Vianu 2000, 107.

centrală ar putea fi identificată cu Afrodita însăși. Un relief păstrat fragmentar, descoperit la Tyras, care datează din secolele II sau III d. Hr., le reprezintă pe cele trei Moire sezând[40] (Fig. 3).

În opinia Mariei Alexandrescu-Vianu, relieful care le înfățișează pe cele trei Moire descoperit la Istros constituie ilustrarea iconografică a unei epigrame ateniene transmise de către Pausanias, care o numește pe Afrodita „cea mai vârstnică dintre Moire"[41]. De altfel, prezența Moirelor într-un templu al Afroditei nu este deloc surprinzătoare, fiind cunoscut faptul că „zeițele destinului" sunt prezente în templul Afroditei *Ourania* de la Athena[42].

3. Asocierea Moirelor cu Afrodita la Istros

Se știe că, în ipostaza lor de divinități chtoniene, „Moirele au fost întotdeauna asociate cu ciclurile cosmice, precum și cu marile zeițe ale naturii, vegetației și fertilității "[43]. Tradiția literară evocă, printre altele, legătura strânsă dintre Moire și Afrodita[44]. S. Settis consideră că legătura dintre Moire și cultul Afroditei face referire la o simbolistică cosmologică care atestă caracterul celest al Afroditei *Ourania*[45]. Această legătură este reflectată de mitologia orfică, unde Afrodita *Ourania* apare ca stăpână a celor trei Moire[46]. Asocierea Moirelor cu Afrodita *Ourania* este confirmată de către Pausanias care o desemnează pe Afrodita *Ourania* ca cea mai vârstnică dintre Moire[47].

Un relief din epoca elenistică târzie (sfârșitul secolului al II-lea sau începutul secolului I î. Hr.) descoperit la Istros face precizări importante cu privire la natura Moirelor și totodată, ilustrează legătura dintre aceste divinități și cultul Afroditei. Zeița dragostei este personajul central al scenei divine reprezentate pe fața principală a reliefului histrian; privirea și gestul Afroditei trimit la un personaj masculin reprezentat în stânga scenei divine, care poate fi identificat cu Adonis (Fig. 4). Imaginea lui Eros reprezentat deasupra Afroditei, care ține în brațe un corn al abundenței, atestă caracterul nupțial al scenei. Trebuie să precizăm că „în reprezentările din epoca clasică, Erosul nupțial apare cu

---

40 Țurcanu 2014, 432, 456, 457, fig. 137.

41 Pausanias (1821), I, 19, 2: „τὸ δὲ ἐπίγραμμα σημαίνει τὴν Οὐρανίαν Ἀφροδίτην τῶν καλουμένων Μοιρῶν εἶναι πρεσβυτάτην".

42 Pausanias (1821), I, 19, 2; Bordenache 1969, 39.

43 Pirenne-Delforge 1994, 71 *apud* Berard 1974, 158.

44 Moirele sunt asociate cu Afrodita încă de la nașterea sa și de fiecare dată participă la îmbăierea și împodobirea zeiței frumuseții, voir Homer, *Odysseia.*, VIII, 364; Hésiode, *Les Travaux et les Jours*, 1993, 73.

45 Settis 1966, 131–134.

46 *Hymn. Orph.*, 55, v. 3.

47 Pausanias (1821), I, 19, 2.

cununa de frunze, aluzie la caracterul vegetal al Afroditei implicată în căsătoria sacră "[48]. În dreapta Afroditei sunt reprezentaţi Zeus, Atena şi Hermes care este pe punctul de a primi poruncile lui Zeus, în timp ce în stânga zeiţei sunt figuraţi Poseidon şi Hefaistos. La extremităţile reliefului, apar două figuri opuse: în stânga, Adonis, iubitul Afroditei, iar în dreapta, probabil Persefona, rivala Afroditei pentru cucerirea lui Adonis (Fig. 4). Este evident faptul că Afrodita este reprezentată în această scenă divină în ipostaza de zeiţă a sexualităţii şi căsătoriei[49].

Două figuri feminine identice sunt reprezentate pe feţele laterale ale reliefului (Fig. 4); prin poziţia lor, acestea încadrează scena principală, aflându-se într-o strânsă legătură cu Afrodita. Cele două personaje feminine poartă pe cap coroane de frunze late, lanceolate şi încovoiate, ca să nu fie confundate cu coroanele radiale. Spre deosebire de figurile divinităţilor de pe faţa principală a reliefului, care sunt reprezentate în întregime, figurile feminine de pe părţile laterale ale frizei analizate sunt reprezentate sub formă de busturi (Fig. 5); este vorba despre reprezentări ale aşa-numiţilor *anodoi*, la singular *anodos*, termen care desemnează „o *trecere chthoniană*, adică trecerea de la un nivel cosmic la altul, de la lumea subpământeană la lumea terestră, la epifanie"[50]. Cele două figuri divine feminine, reprezentări de *anodoi*, sugerează trecerea din lumea subpământeană în lumea pământeană[51]. „Ele ies direct de pe marginea reliefului şi nu din câmpul său pentru a indica mai bine urcarea spre suprafaţă"[52]. Aceste reprezentări ale celor două figuri feminine, care, în opinia lui M. Alexandrescu-Vianu, întruchipează două divinităţi ale vegetaţiei, îşi găsesc analogii pe o hydrie cu figuri roşii păstrată la Syracuza, unde sunt reprezentate două divinităţi similare care iau parte la *anodos*-ul terestru al Afroditei; or, acest *anodos* este legat de puterile Afroditei cu privire la creşterea plantelor[53], ceea ce implică faptul că zeiţa dragostei era adorată la Istros şi în ipostaza de patroană a vegetaţiei[54]. Plecând de la premisa formulată de către Cl. Bérard a „asocierii Moirelor, în calitate de divinităţi chthoniene, cu ciclurile cosmice, precum şi

---

48 Alexandrescu-Vianu 2000, 106.

49 Alexandrescu-Vianu 2010–2011, 23; vezi şi Alexandrescu-Vianu 2000, 101–108, n° 124, Pl. 51–54.

50 Alexandrescu-Vianu 2000, 105. La arheologii lumii greceşti, termenul *anodos* desemnează prin convenţie urcarea în afara solului a unei figuri divine masculine sau feminine care se consideră că trăieşte sub pământ, vezi în acest sens, Bérard 1974, 25 sq., 45 sq.

51 Alexandrescu-Vianu 2000, 105.

52 În legătură cu reprezentarea *anodoi*-lor, vezi, Alexandrescu-Vianu 2000, 105, care îl citează pe Bérard 1974, 27: „cu privire la reprezentările *anodoi*-lor, protagonistul nu iese din mijlocul câmpului, ci chiar direct din friza decorativă care imită baza scenei: el vine din exterior".

53 Bérard 1974, 158–159 şi pl. 18, fig. 12.

54 Alexandrescu-Vianu 2010–2011, 24; Alexandrescu-Vianu 2000, 107.

cu marile zeiţe ale naturii, vegetaţiei şi fertilităţii”[55], se poate presupune că cele două figuri feminine reprezentate pe feţele laterale ale reliefului de la Istros, care o însoţesc pe Afrodita venerată, la rândul ei, în ipostaza de patroană a vegetaţiei, ar putea fi identificate cu Moirele[56] (Fig. 4 şi 5).

Relieful cu dedicaţie reprezentând cele trei Moire, descoperit în templul Afroditei de la Istros, este legat de asemenea de cultul Afroditei. Acest relief prezintă trei Moire, dintre care două sunt identice şi o a treia, care ţine în mâna stângă o floare, atribut obişnuit al Afroditei, poate fi identificată cu zeiţa dragostei[57] (Fig. 2). Relieful histrian consacrat celor trei Moire constituie ilustrarea iconografică a unei epigrame ateniene transmise de către Pausanias care o numeşte pe Afrodita „cea mai vârstnică dintre Moire”[58]. Moirele legate de cultul Afroditei erau cinstite şi în alte cetăţi greceşti din Pontul Euxin, precum o dovedesc reliefurile descoperite la Panticapaion şi la Tyras (Fig. 3), care prezintă o compoziţie iconografică asemănătoare cu cea de pe relieful votiv de la Istros[59].

Legătura dintre Moire şi Afrodita poate fi justificată prin învestirea Moirelor cu unele atribuţii care aparţin prin excelenţă Afroditei. Printre atribuţiile Parcelor figurează şi aceea de a prezida căsătoriile[60], sarcină care îi revine şi Afroditei *Ourania*[61]. E. Simon aminteşte că în credinţele populare greceşti moderne, Moirele trec drept divinităţi ale fertilităţii femeilor, atribuţie care îi aparţine prin excelenţă Afroditei[62]. Aşadar, descoperirea reliefului consacrat Moirelor în templul Afroditei de la Istros ar putea să se explice, foarte probabil, prin apartenenţa Afroditei şi a Moirelor la grupul de divinităţi protectoare ale căsătoriei. De altfel, cu ocazia ritualurilor nupţiale celebrate în Grecia, tinerele căsătorite şi mai ales cele necăsătorite consacrau ofrande votive diferitelor divinităţi care protejau căsătoria, printre care se numără Artemis, Hera *Teleia*, Afrodita şi Moirele[63].

---

55 Bérard 1974, 158–159; pentru caracterul Moirelor de divinităţi chthoniene în relaţie cu vegetaţia, fecunditatea şi natura, voir Détienne 1967, 578–579.

56 Alexandrescu-Vianu 2000, 107.

57 Bordenache 1969, 38–39, nº 60, pl. 27; *ISM* I, 114; Alexandrescu-Vianu 2000, 138–139, nº 193, pl. 78.

58 Pausanias (1821), I, 19, 2.

59 Alexandrescu-Vianu 2000, 139 et n. 403.

60 Pironti 2009, 17; Simon 1959, 46.

61 Pironti 2009, 70.

62 Simon 1959, 55.

63 Pirenne-Delforge 1994, 421; Vérilhac, Vial 1998, 293.

4. Moirele în epigramele funerare greceşti

Moirele în calitate de „agenţi ai morţii" sunt omniprezente în epitafurile greceşti. Într-o epigramă funerară descoperită la Istros se spune că Moira funestă i-a luat viaţa înainte de vreme tânărului Dionysos: „Eu spun că Dionysios este cel pe care această cenuşă îl ascunde aici, care, în prima lui tinereţe, a fost privat de o viaţa fermecătoare şi al cărui tată, rezistând Moirei funeste, a ridicat acest monument (...)"[64].

În majoritatea epitafurilor din Pontul Stâng care provin din epoca romană târzie, Moirele sunt prezentate ca uneltind făţiş împotriva omului sau răpindu-l pe defunct dintre cei vii. Astfel, într-o epigramă funerară descoperită la Tomis, dedicată unor copii se spune: „Doi copii prea iubiţi am aşezat în acest pământ, soarta nemiloasă urzind toate aceste nenorociri. Căci ne-a lăsat pe vecie supărări în sufletele noastre copleşite de dureri pentru copiii morţi prea devreme"[65]. Într-o altă epigramă descoperită la Tomis, Moirele care urzesc toate nenorocirile sunt asociate cu ideea nimicniciei vieţii: „... dragoste. Totul devine cenuşă. Ursitoarele care urzesc totul, ele au săvârşit mormântul şi au maltratat [tot] ceea ce era foarte scump"[66]. Uneori Moirele îl răpesc pe defunct dintre cei dragi: „Marteinos era numele meu pe care Moirele l-au răpit"[67]. Alteori ursitoarele îl reţin pe defunct, expresie eufemistică pentru a anunţa moartea: „Am fost unit mai înainte cu o soţie, dar de lângă ea m-a smuls un geniu funest, care m-a făcut să merg la Alexandria, pe pământ străin, unde *Moirele m-au reţinut*"[68].

În cele mai multe cazuri epitafurile arată că omul moare ca urmare a unei acţiuni corporale directe a Moirelor. În particular, într-o epigramă tomitană târzie se exprimă ideea că este suficientă hotărârea de departe a Moirelor, (κρίσις), pentru ca omul să moară; părintele Bassianus afirmă că fiul său a pierit pentru că aceasta a fost hotărârea destinului: „Dar voinţei mele i-a luat-o înainte hotărârea (destinului), de aceea l-am înmormântat. După cum este hotărârea (destinului), dragii mei, mi-am plătit soarta ce-mi era cuvenită (...)"[69]. Într-o

---

[64] Alexandrescu-Vianu 2000, 143.

[65] *ISM* II, 377(213): „Φίλτατα τέκνα δύω κατεθήκαμεν ἐν χθονὶ τῇδε | τῆς ἀπαθοῦς μοίρης ταῦτα τεχνησαμένης | σπλάγχνοις ἡμετέροις· γὰρ ἀεὶ κάτθηκεν ἀνεία[ς] | ὠκυμόρων π[αί]δων πένθε[σι] τειρ̣ο̣μένοι[ς] |".

[66] *ISM* II, 311(147): „ἀγάπην / [πάντα π]ἑλ̣ε̣[ι] κόνις· αἱ Μοῖραι αἳ . . (?) πάντα ν<έ>ουσαι, / αἱ τ{ι}άφον {τάφον}ἐτέλεσαν . (?) φίλτατα δὲ κάκισ[αν]".

[67] *IGB* I², 346: „[....] / [ἦν οὔνο]-/μα δ' αὐτῷ Μαρτεῖνος · ὃν ἀ<ν>ήρπασαν Μοῖραι / ἑνδε[κέτη --------]" (Mesambria, secolele II-III d. Hr.); cf. Lattimore 1968, 150: „εἰκοστὸν γὰρ ἔτος μὴ πληρώσαντά σε μοῖρα / ἥρπασεν ὠκύμορον, ἀΐδιος θάνατος", („Căci încă n-ai împlinit douăzeci de ani, când Moira, eterna moarte, te-a răpit dintre noi prematur", epigramă descoperită la Smyrna).

[68] *ISM*, II, 285(121): „[ἐζεύ]χθην ἀλόχῳ πρὶν [ἐγών], ὦσε<ν> δ' ἀπὸ ταύτης | "

[69] *ISM*, II, 384, r. 6–10: „... ἀλλ' ἐμέο βουλὴν κρίσις ἔφθασεν / οὕνεκα τύμβῳ· | ὡς κρίσις ἐ[στὶ] φίλοι μου ῥητὸ[ν] / χρε[ὼ]ν ἀπέτισα, / | (...)".

epigramă de la Callatis, se întâlnește o exprimare similară: „Nimic nu depinde de oameni, toate se desfășoară după voia Moirelor; căci și eu m-am străduit să-mi cresc copilul și să-l îndrumez spre realizarea speranțelor, dar hotărârea lor a luat-o înaintea planurilor mele; de aceea eu l-am îngropat (...)”[70].

Ca urmare a faptelor nefaste săvârșite de zeițele care patronează destinul, în epigramele târzii le sunt aduse acestora reproșuri și acuzații directe. De pildă într-un epitaf de la Tomis, defunctul un tânăr necăsătorit pe nume Attalos, mărturisește: „[Moartea] a răpit pe Attalos, socotit printre tinerii necăsătoriți. Soarta funestă a înșelat speranțele strămoșilor. Tata a înălțat pentru mine semn de amintire a Soartei care lovește repede”[71]. Un reproș la adresa destinului implacabil este și exclamația aflată la începutul altei epigrame: „O judecată crudă a impasibilei soarte, care a trimis oamenilor să aibă parte de necazuri dureroase”[72].

În epitaful unui gladiator de la Tomis se formulează o acuzație directă la adresa destinului: „Eu, Skirtos Dakesis, om liber, [încununat] cu șase victorii, părăsind [viața] nedreptățit de soartă, zac la Tomis...”[73]. Este rar când gladiatorii declară că mor *nedreptățiți de soartă*; în general, în epitafurile lor, *Moira* este cea care distruge viața, asta reprezentând pentru ei mai degrabă un motiv de consolare decât de revoltă împotriva destinului implacabil[74].

Așadar, ideea dependenței totale a omului de voința destinului s-a perpetuat în mentalitatea populară, din generație în generație, până în epoca romană târzie. Caracterul implacabil și decisiv al acțiunii *Moirelor* este subliniat și de epitetele semnificative care le însoțesc în inscripții: Μοῖρα ἀπαθής („impasibilă”), ὀλοός („funestă”) *ὠκύμορος* („care lovește repede, nemiloasă”).

În concluzie, cultul Moirelor este atestat cu certitudine la Naulochos (modernul Obzor, în Bulgaria) și la Istros, unde au fost descoperite două dedicații consacrate zeițelor destinului. Însă, aceste dedicații sunt făcute cu titlu individual, astfel încât existența unui cult public al „Ursitoarelor” nu poate fi, pentru moment, dovedită. Este foarte posibil ca Gykeia, personajul care le-a consacrat o dedicație Moirelor la Istros, să aparțină familiei de notabili care

---

70 *ISM* III, 148: „Οὐδὲν ἐπ’ ἀνθρώποις, / Μοίραις δ’ ὕπο πάντα κυ<κλ>εῖ-/ται· / καὶ γὰρ ἐγὼ σπεῦδον / θρέψαι τέκνον καὶ εἰς ἐλ-/πίδας ἄγε<σ>θαι, / ἀλλ’ ἐμέ-/ο βουλὴν κρίσις ἔφθασαί / τ’ οὕνεκα τυμβῶ /” (Callatis, secolele III-IV d. Hr.).

71 *ISM* II, 459(9): „... με-/ν ἠϊ-/θέο-/[ι?]σ[ι?]-/ν ἀρ-/ίθμ-/ιον / Ἄττ-/αλο-/ν εἵλε, | μοῖ[ρ’] ὀλοὴ γονέων δὲ ἐλπ-/ίδας ἐστέρισε· | ὠκυμόρου δὲ τύχ-/ης μνήμην ἀνέθηκε πατήρ μοι· |”.

72 *ISM* II 347(183): „ὦ μοίρης / ἀπαθοῦς / δινὴ {δεινὴ} κρίσις ἥ-/τις ἐπῶρ-/σε | ἀνθρώ-/ποισιν / ἔχιν {ἔχειν λύπας / ἐπωδυνί-/ους· | κτλ” (Tomis, secolul al III-lea d. Hr.).

73 *ISM* II, 344(180): „Σκίρτος Δακήσις / ἐλεύθ(ερος) παρμῶν / ἕξ, παρὰ μοῖρ-/αν ἀπελθών, / κεῖμ-/αι, δ’ ἐν Τόμει, κτλ”.

74 Robert 1971, 302.

administra, de mai multe generaţii, cultul Afroditei[75]. Edicula votivă depusă în templul Afroditei, care prezintă triada Moirelor, dovedeşte legătura Parcelor cu cultul Afroditei. Asocierea Moirelor cu Afrodita este confirmată de două reliefuri descoperite la Panticapaion şi la Tyras, care prezintă o compoziţie iconografică asemănătoare cu cea de pe relieful votiv de la Istros. Epitafurile funerare descoperite în coloniile vest-pontice evocă credinţele populare ale grecilor referitoare la zeiţele destinului.

BIBLIOGRAFIE

Alexandrescu-Vianu 1997,
M. Alexandrescu-Vianu, *Aphrodites orientales dans le bassin du Pont-Euxin*, în *BCH*, 121/1, 1997, 15–32.

Alexandrescu-Vianu 2000,
M. Alexandrescu-Vianu, *Histria IX. Les statues et les reliefs en pierre*, Bucarest-Paris, 2000.

Alexandrescu-Vianu 2010–2011,
M. Alexandrescu-Vianu, *Considérations sur le culte d'Aphrodite à Histria*, în Alexandru Avram, Iulian Bîrzescu, eds., *Mélanges d'archéologie et d'histoire ancienne à la mémoire de Petre Alexandrescu*, (= *Il Mar Nero* 8), Roma, 2010–2011, 23–38.

Avram, Hind, Tsetskhladze 2004,
A. Avram, J. Hind, G. Tsetskhladze, *The Black Sea Area*, în M. H., Hansen, T. H., Nielsen, eds., *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, New York, 2004, 924–973.

Bérard 1974,
Cl. Bérard, *Anodoi. Essai sur l'imagerie des passages chthoniens*, în Bibl.Helv.Rom. XIII, Roma, 1974.

Bordenache G. 1969,
G. Bordenache, *Sculture greche e romane del Museo nazionale di antichità di Bucarest*, I, Bucureşti, 1969.

Chantraine 1974,
P. Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, III, Paris, 1974.

[75] Alexandrescu-Vianu 2010–2011, 25.

Chiekova 2008,
D. Chiekova, *Cultes et vie religieuse des cités grecques du Pont Gauche*, Bern, Frankfurt am Main, New Zork, 2008.

Dana 2011,
M. Dana, *Culture et mobilité dans le Pont-Euxin. Approche régionale de la vie culturelle des cités grecques*, Bordeaux, 2011.

Détienne 1967,
M. Détienne, *Dietrich (B. G.), Death, Fate and the Gods. The Development of a religious idea in Greek popular belief and in Homer*, (1965, London), în *RÉG*, 80 / 379–383, 1967, 578–583.

Dietrich 1967,
B. G. Dietrich, *Death, Fate and the Gods. The development of a religious idea in Greek popular belief and in Homer* (University of London Classical Studies, III), London, 1967.

Eitrem 1932,
S. Eitrem, *s.u. Moira*, în A. Pauly, G. Wissowa, W. Kroll, K. Ziegler, eds., *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumwissenschaft*, XV, 2, 1932, col. 2449–2497.

Feraru 2006,
R. M. Feraru, *Cultura în cetățile grecești de pe țărmul vestic al Mării Negre*, Timișoara, 2006.

Ferrari 2003,
A. Ferrari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, traducere de D. Cojocaru, E. Stoleriu, D. Zămosteanu, Iași, 2003.

Furley, Bremer 2001,
W. D. Furley, J. M. Bremer, *Greek Hymns. Selected Cult Songs from the Archaic to the Hellenistic period*, vol. I: *The Text in Translation*, Tübingen, 2001.

Hésiode 1993,
Hésiode, *Théogonie; Les Travaux et les Jours; Le bouclier*, traducere Paul Mazon, Paris, 1993.

Homer 1999,
Homer, *Iliada*, Cânturile I-XXIV. vol. 1, 2, 3, traducere în metrul original de George Murnu, studiu introductiv și note de D. M. Pippidi, București, 1999.

Homer 2012,
Homer, *Odysseia*, tradusă în hexametri, cu o postfață, bibliografie și indici de Dan Sluşanschi și ilustrată de Alexandru Rădvan, București, 2012.

IGB I² 1970,
Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, ed. G. Mihailov, I²: *Inscriptiones orae Ponti Euxini*, Sofia, 1970.

ISM I, 1983; *ISM* II, 1987; *ISM* III, 1999,
Inscriptiones Scythiae Minoris – Inscripțiile din Scythia Minor, I: *Histria și împrejurimile*, ed. D. M. Pippidi, București, 1983; II: *Tomis și teritoriul său*, ed. Iorgu Stoian, București, 1987; III: *Callatis et son territoire*, ed. Alexandru Avram, București-Paris, 1999.

Lattimore 1968,
R. Lattimore, *Themes in Greek and Latin Epitaphs*, Urbana, Ilinois, 1968.

Mackowiak 2010,
K. Mackowiak, *De moira aux Moirai, de l'épopée à la généalogie: approche historique et poétique de l'autorité de Zeus, maître du destin (Iliade, Odyssée, Théogonie)*, în *Dialogues d'Histoire Ancienne*, 36, nr. 1, 2010, 9–49.

Pausanias, 1821,
Pausanias, *Description de la Grèce*, dans http://remacle.org/bloodwolf/erudits/pausanias/table.htm

Pirenne-Delforge, Pironti 2011,
V. Pirenne-Delforge, G. Pironti, *Les Moires entre la naissance et la mort: de la représentation au culte*, în *Études de lettres*, 3–4, 2011, 93–114.

Pironti 2009,
G. Pironti, *Dans l'entourage de Thémis: les Moires et les « normes » panthéoniques*, în P. Brulé, ed. *La norme en matière religieuse en Grèce ancienne*, Actes du XIe colloque du CIERGA (Rennes, septembre 2007), (*Kernos supplément* 21, 2009), Liège, 2009, 13–27.

Plinius 2001,
Plinius, *Naturalis Historia. Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate*, vol. I, Cărțile I-VI, traducere de Ioana Costa și Tudor Dinu, ediție îngrijită, prefață și note de Ioana Costa, indice și note lingvistice de Tudor Dinu, Iași, 2001.

Quintus Smyrnaeus 1984,
Quintus Smyrnaeus, *The Fall of Troy*, traducere în engleză Arthur S. Way, Cambridge, Massachusetts, 1984.

Robert 1971,
L. Robert, *Les Gladiateurs dans l' Orient grec*, Amsterdam, 1971.

Robert, Robert 1968,
J. Robert, L. Robert, *Bulletin Épigraphique*, în *RÉG*, 81/ 386–388, 1968, 420–549.

Settis 1966,
S. Settis, *ΧΕΛΩΝΗ, Saggio sull'Afrodite Urania di Fidia* (Studi di lettere, storia e filosofia pubbl. dalla Scuola Normale Superiore di Pisa, XXX), Pisa, 1966.

Simon 1959,
Erika Simon, *Die Geburt der Aphrodite*, Berlin, 1959.

Strabon 1989,
Strabon, *Géographie*, Tome IV, Livre VII, traducere Raoul Baladié, Paris, 1989.

Vérilhac, Vial 1998,
A. M., Vérilhac, C. Vial, *Le mariage grec du VIe siècle avant J.-C. à l'époque d'Auguste* (*BCH Suppl.* 22), Athènes-Paris, 1998.

Țurcanu 2014,
I. Țurcanu, *Antichitatea greco-romană la Nistrul de Jos și în teritoriile învecinate*, Chișinău, 2014.

THE MOIRAI IN THE GREEK COLONIES ON THE WESTERN SHORE OF THE PONTUS EUXINUS. CULT, ICONOGRAPHY, AND POPULAR FAITH

Abstract

The cult of Moirai/ Moerae, their iconography, and the popular faith concerning the goddesses of destiny in the Greek colonies on the western shore of the Pontus Euxinus make the subject of the present study. Our research is based on the study of epigraphic, literary, and archeaological (votive bas-reliefs) documents. The cult of the Moirai is certainly certificated in Naulochos (the modern Obzor, in Bulgaria) and at Istros where two dedications to the goddesses of destiny were found out. A votive aedicula in the temple of Aphrodite at Istros proves the relations between the Moirai and the cult of Aphrodite. The association of the Moirai with Aphrodite is confirmed by the two reliefs discovered at Panticapaion and Tyras, which present a similar composition with the one on the votive relief at Istros. The funeral epitaphs found out along the western shore of the Pontus Euxinus underline the Greeks'popular creeds related to the goddesses of destiny.

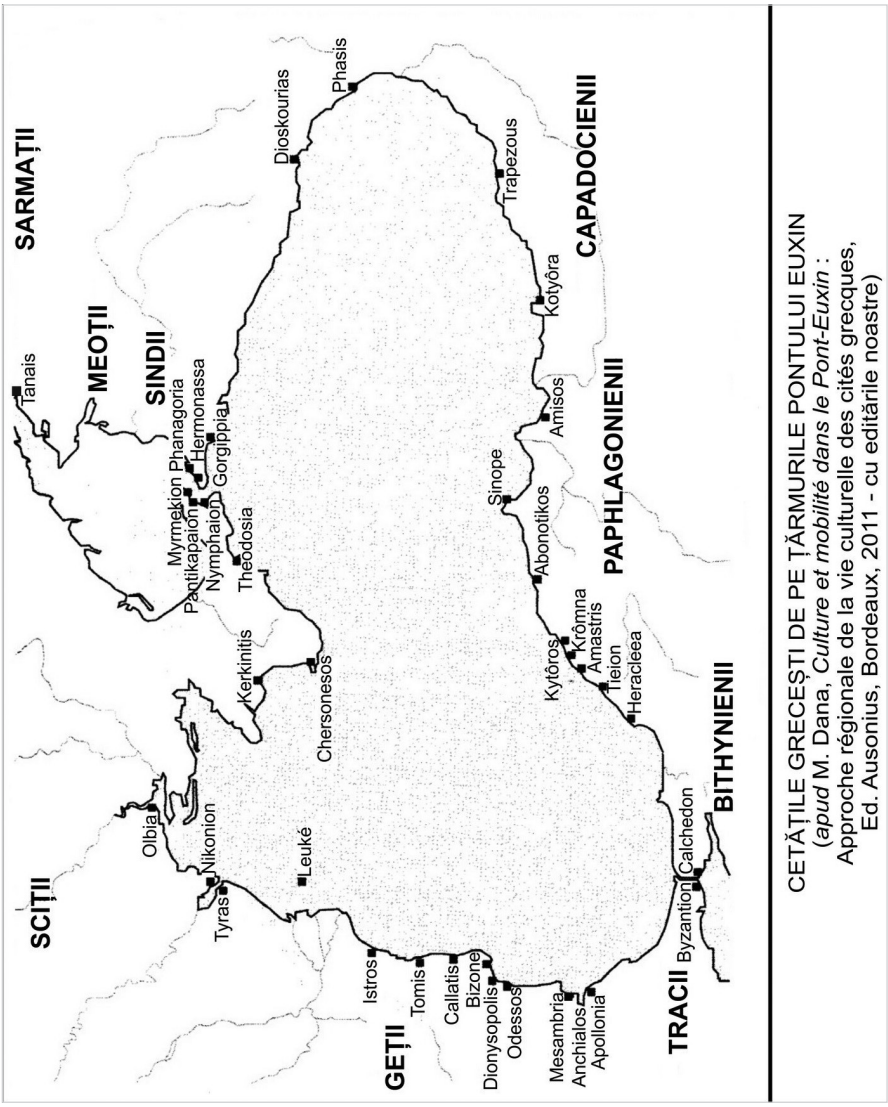

Fig. 1. Harta generală a cetăţilor greceşti de pe ţărmurile Pontului Euxin (*apud* Dana 2011 – cu editările noastre). / The general map of the Greek colonies on the shores of the Pontus Euxinus (*apud* Dana 2011 – with our editions).

Fig. 2. Relief votiv care reprezintă *Moirele* (Istros, secolul III î. Hr. *apud* Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 193). / Votive relief representing the Moirai (Istros, the 3rd century B.C., *apud* Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 193).

Fig. 3. Relief votiv care reprezintă *Moirele* (Tyras, secolele II-III d. Hr. *apud* Țurcanu 2014, 457, fig. 137). / Votive relief representing the Moirai (Tyras, the 2nd – 3rd c. A.D, *apud* Țurcanu 2014, 457, fig. 137).

Fig. 4. Relief votiv cu divinităţi (Istros, sfârşitul secolului al II-lea sau începutul secolului I î. Hr., Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 124). / Votive relief representing deities (Istros, the end of the 2nd century or the beginning of the 1st one B.C., Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 124).

Fig. 5. Busturi de divinităţi identificate cu Moirele (Istros, sfârşitul secolului al II-lea sau începutul secolului I î. Hr., Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 124). / Busts of deities associated with the Moirai (Istros, the end of the 2nd century or the beginning of the 1st one B.C., Alexandrescu-Vianu 2000, cat. 124).